

Література

1. Антонова Н.В. Проблема личностной идентификации в интерпретации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии / Н.В. Антонова // Вопросы психологии. – 1996. – № 1. – С. 131–143.
2. Бахтин М.М. Эстетическое наследие и современность / М.М. Бахтин. – 1992. – Ч. 1. – С. 126.
3. Дубасенюк О.А. Психолого-педагогічні фактори професійного становлення вчителя / О.А. Дубасенюк. – Житомир, 1995.
4. Зливков В.Л. До проблеми дослідження ідентичності педагога / В.Л. Зливков // Соціальна психологія. – 2007. – № 2. – С. 127–139.
5. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов; [под ред. члена-корреспондента АН СССР Н.Ю. Шведовой]. – 19 изд., испр. – М.: Русский язык, 1987.
6. Словарь практического психолога / сост. С.Ю. Головин. – Минск: Харвест; М.: АСТ, 2003. – 800 с.
7. Філософський словник / за ред. член.-кор-та АН СССР, акад. АН СССР В.І. Шинкарука. – 2 вид. – К.: Гол. Ред. Укр. рад. енциклопедії, 1986.
8. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: структура, анализ, эксперимент / Л.Б. Шнейдер. – М., 2002.

НЕКРАСОВА С.М.

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ ЦІЛЕВИЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства, способом відтворення й збагачення інтелектуального, духовного та економічного потенціалу суспільства, а також стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення їх інтересів, зміцнення авторитету та конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

Водночас стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства й держави. Глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації риси зумовлюють розвиток людини як головної мети, ключового показника й основного важеля сучасного прогресу. Саме ця стратегія потребує від держави, суспільства забезпечення пріоритетності розвитку освіти та науки, першочерговості розв'язання нагальних проблем.

Традиція пов'язувати освіту із призначенням людини дає евристичний поштовх у виявленні того, яким чином освіта включається в особистісні смисли людини, який її вплив на світоглядні основи особистості, на її ціннісно-смыслову сферу. Людина може міркувати й вирішувати, у неї є своє призначення, що є її здійсненням, людина може за допомогою своїх інтелектуальних і вольових дій досягти своїх цілей або втратити їх. Те, у чому полягає мета, визначає сама людина.

У цілому ряді праць вітчизняних та зарубіжних науковців зосереджено увагу на характеристиці філософських, психологічних, педагогічних основ сучасних світових освітніх реформ, особливостей розробки та здійснення на-

ціональної й наднаціональної освітньої політики (Н. Абашкіна, В. Андрущенко, А. Валицька, В. Жуковський, І. Зязюн, Т. Кошманова, М. Красовицький, В. Кремень, М. Култаєва, Н. Лавриченко, А. Ліферов, В. Лутай, З. Малькова, В. Мітіна, І. Руснак, К. Салімова та ін.). Дослідженням виховного ідеалу присвячено праці Б. Года, Г. Ващенко, М. Кухти; розробці категорії “мети освіти” – праці Е. Красновського, І. Курдюмової, О. Скрипченка.

У царині педагогічної антропології та гуманістичної методології привертають увагу розвідки цієї проблеми, запропоновані німецькими вченими-антропологами (О. Больнов, Й. Дерболав, К. Дікопп, Г. Здарзіл, М. Лангевельд, М. Лідтке, В. Лох, Г. Роот, Е. Фінк, А. Флітнер та ін.). Саме педагогічна антропологія як наука про людину внесла в цю дослідницьку царину особистісний сенс цілепокладання (І. Аносов, Б. Бім-Бад, Л. Задорожна, В. Куліков, В. Максакова, О. Огурцов, В. Платонов, В. Слободчиков, Г. Соловійов, Т. Троїцька, Т. Яркіна та ін.).

Науковий “світ” констатує той факт, що сучасна освіта й виховання значною мірою спрямовані на вирішення соціальних завдань суспільства, тоді як успіх освітнього процесу залежить від реалізації особистісних програм *Homo educandus*.

Мета статті – розкрити антропологічний зміст цілепокладання в освіті.

Ретроспективний аналіз сучасного змісту освіти засвідчує необхідність переходу до таких підходів, які б уможливили стратегію розвитку й саморозвитку *Homo educandus*. Отже, на нашу думку, це може бути антропологічний підхід, який використовує компоненти й функції антропології для вирішення завдань педагогічної теорії та практики на всіх їх етапах, в усіх частинах системи. Відомо, що антропологія є інтегральною дисципліною, яка вивчає те, як на всіх етапах життя людина будує власну життєдіяльність у взаємодії з природою, соціумом, культурою; які чинники визначають якість життя; які умови необхідні для реалізації ціннісних настанов особистості; які труднощі при цьому слід подолати. Антропологічний підхід до вирішення освітніх завдань зумовлений тим, що людина є вищою цінністю та мірою ефективності суспільного життя й життєдіяльності особистості.

Перед тим, як перейти до розкриття основного змісту поняття “мета” освіти, з’ясуємо її філософське значення. Філософський словник тлумачить мету як передбачення у свідомості результату, на досягнення якого спрямовані дії [7, с. 406].

Дійсно, у загальному значенні цілі освіти – загальнокультурний, особистісний і пізнавальний розвиток учнів, які забезпечують таку ключову компетенцію освіти, як “навчити вчитися”. Цілі освіти традиційно визначають як формування в того, кого навчають, знань, навичок і вмінь, прилучення людини до культури, підготовка її до праці. У контексті гуманістичної парадигми, що спирається на розвивальний підхід, в цілях освіти пріоритетне місце займає розкриття індивідуального творчого потенціалу особистості.

Згідно з Національною доктриною розвитку освіти, головна мета державної політики щодо розвитку освіти – створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина України; виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й

примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти [5].

Усім громадянам України зрозуміло, що її доля залежить від долі освіти – сфери суспільної практики, найменш захищеної від впливу бездуховності соціальних і економічних катаклізмів, кризи культури. Якщо освіта є історико-культурним феноменом, процесом і умовою розвитку духовних основ народу й кожного індивіда, то людина не може не розвиватися у смисловому полі певних знаків, значень, моральних норм, цінностей, ідеалів, притаманних конкретному народу, а метою освіти постає виховання людини як суб'єкта культурно-історичного процесу, який відображає в собі історичний розум, культуру людства й відчуває свою відповідальність перед сучасним і перед майбутнім.

Ми погоджуємося з думкою І. Зязюна, який стверджує, що зміст і мета освіти – людина в постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин із собою й іншими людьми, зі світом. Таким чином освіта на державному рівні створює умови розвитку – саморозвитку, виховання – самовиховання, навчання – самонавчання всіх і кожного. Отже, система освіти створюється для людини, функціонує й розвивається в її інтересах, слугує повноцінному розвитку особистості і в ідеалі її призначення – щастя [6, с. 14].

Ідеал визначається, насамперед, як найвища мета, до якої прагнуть люди і яка керує їхньою діяльністю [2, с. 393], а також "...як духовне вираження певної норми, образу, що відрізняється від повсякденної дійсності й володіє спонукальною силою до дії, той образ досконалості, що вабить, орієнтир, на який рівняються люди у своїй діяльності". У цілому ідеал являє собою якість духовне утворення, що відображає ціннісні орієнтації й пріоритети суспільства або окремого суб'єкта соціального життя. Це духовне утворення містить у собі певний план розвитку й удосконалення людини, розкриття її зовнішніх і внутрішніх можливостей. У системі життєвих установок і орієнтирів людини ідеали займають місце на вершині піраміди складових людського світогляду, є основою мотивації людської діяльності.

Педагогічний ідеал задається педагогічною парадигмою і є своєрідним орієнтиром при реалізації освітнього процесу. На цій основі педагогіка висуває певні соціально значущі й необхідні вимоги до особистості з урахуванням потреб і можливостей соціуму. Ідеал є основою для формування цілей і завдань освіти. Ідеал і мета – безумовно, дуже близькі поняття. Ідеал часто розуміють як зразок педагогічної мети, оскільки ідея містить у собі мету, насамперед, як ідеальне подання об'єкта.

Мета освіти є сполучною ланкою між ідеалами й реальним життям людини. У процесі взаємодії мети й ідеалу освіти пріоритет слід віддати останньому, оскільки педагогічні цілі формулюються на основі ідеалів, що панують у суспільстві, або бажаних. Освітні цілі виражають потреби конкретного суспільства, ідеал же відображає безперервний процес удосконалення людини. Чим менше виявляється відстань між метою й ідеалом, тим більш позитивну спрямованість має освітній процес. Але досягти повного збігу освітньої мети з ідеалом неможливо, оскільки "...і знову народжується в душі ідеальний образ, але вищий, і знову, втілений, він (ідеал) виявляється обманом, і так без кінця" [3, с. 18].

Крім взаємодії ідеалу з метою освіти, він виконує ще й виховно-стимулювальну функцію, тобто сам же є й мотивом для досягнення мети. У процесі людської життєдіяльності, спрямованої на максимальне наближення ідеалу до дійсності, формуються людські якості, які слугують ідеалом для виховання наступних поколінь.

З вищесказаного випливає висновок, що ідеал, реалізуючись у педагогічному процесі за посередництвом освітньої мети, являє собою одне з основних явищ педагогічної дійсності. Якщо ми приведемо одну з основних характеристик освітнього ідеалу, то виглядати вона буде так: особистість, що безупинно довічно вдосконалює себе, здатна до нескінченного творчого відновлення не тільки самої себе, а і її зовнішнього соціального середовища.

Антропологічний зміст головних стратегій і тактик цілепокладання міститься в розумінні людини як цілісної біосоціодуховної особистості. Загальновизнано, що освіта за всіх часів була й залишається розмірною процесу історичного розвитку людського співтовариства. Тому при визначенні її цілей і змісту дуже важливо враховувати її високе функціонально-історичне навантаження. Мова йде про реалізацію в освітній сфері щонайменше двох його основних функцій: 1) забезпечення фізичного виживання – адаптації людини до навколишнього світу; 2) задоволення всіляких соціальних, культурних, моральних та інших потреб особистості й суспільства. Більше того, саме ці функції повинні великою мірою визначати процес еволюції людини й бути присутнім у її життєвому й професійному становленні.

У системі освіти ХХІ ст. виявляються і впливають на реалізацію ідеї розвитку цілісної людської особистості певні тенденції:

- гуманізація, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності;

- гуманітаризація освіти, що покликана формувати духовність, культуру особистості, планетарне мислення, цілісну картину світу;

- національна спрямованість освіти, що полягає в невіддільності освіти від національної основи, в органічному поєднанні освіти з історією та народними традиціями, збереженні й збагаченні національних цінностей українського та інших народів і націй;

- відкритість системи освіти. Визначення цілей освіти не обмежується державним замовленням, а розширюється потребами в освіті, які привносять учні, їх батьки, учителі; програми задають базовий, тобто необхідний, орієнтир-мінімум, загальне ядро знань, яке відкрите для доповнень, що залежать від культурних, регіональних, етнічних й інших умов освіти;

- перенесення акценту з навчальної діяльності педагога на навчально-пізнавальну, трудову, художню та іншу діяльність учня;

- перехід від переважно інформативних форм до активних методів і форм навчання з використанням елементів проблемності, наукового пошуку, резервів самостійної роботи тих, хто навчається. Іншими словами, перехід від відтворення до розуміння, осмислення, здійснення “індустріалізації навчання”, тобто його комп’ютеризація й технологізація, які уможливають інтелектуальну діяльність людини;

– створення умов для самоствердження, самореалізації та самовизначення особистості, що є результатом її самоорганізації. Самоорганізація відбувається за педагогічної підтримки, яка спирається здебільшого на внутрішні джерела розвитку учня;

– перетворення позиції педагога й позиції учня в особистісно рівноправні, в позиції людей-співробітників. Таке перетворення пов'язане зі зміною ролей і функцій учасників педагогічного процесу. Педагог не виховує, не вчить, а активізує, стимулює намагання, формує мотиви учня до саморозвитку, вивчає його активність, створює умови для саморуху;

– творча спрямованість освітнього процесу. Вона передбачає безпосередню мотивацію навчальної та інших видів діяльності, організацію саморуху до кінцевого результату. Це дає можливість учневі пережити радість від усвідомлення власного зростання, від досягнення власних цілей; створює умови для самореалізації особистості, виявлення й розвитку її творчих можливостей;

– перехід від суворо регламентованих контрольованих способів організації педагогічного процесу до розвивальних, активізувальних, що передбачає стимулювання, організацію творчої, самостійної діяльності учнів;

– оцінка результату діяльності системи освіти з виходу (outcome education), який визначається певними вимогами, або стандартами, уніфікованими незалежно від форми навчання;

– безперервність освіти, що відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої підготовки, досягнення цілісності й наступності в навчанні та вихованні; перетворення здобуття освіти на процес, що триває упродовж усього життя людини;

– нероздільність навчання й виховання, що полягає в їх органічному поєднанні, підпорядкуванні змісту навчання та виховання формуванню цілісної й гармонійно розвиненої особистості.

Перед освітою стоїть мета озброїти людину знаннями й уміннями користуватися матеріальними та духовними продуктами, засобами інформації, масової комунікації й пересування, грамотно орієнтуватися у величезному світі навколишніх речей. Кожен з нас має статус “аматора” стосовно більшості видів професійної діяльності, але всі ми змушені бути професіоналами у сфері споживання, що забезпечує наше повноцінне існування в сучасному цивілізованому світі. Таким чином, потреби цієї професійної сфери людини повинні визначати цілі й зміст освіти. Шляхів їхньої реалізації може бути виділено багато. На нашу думку, найбільш важливими є вісім змістових напрямів розвитку освіти, запропонованих М. Карпенко.

Перше, що ми повинні дати в загальній освіті, це адекватну реальності природничо-наукову картину світу. Але при цьому варто переконати молоде покоління в тому, що одним з основних компонентів цієї природничо-наукової картини світобудови є людське співтовариство – соціальна реальність, підпорядкована не тільки природним, а й соціальним законам розвитку. Вирішення цього завдання може бути покладено на комплекс природничих і гуманітарних наук.

Друга вимога, як логічне продовження першого завдання, полягає в доведенні до тих, хто навчається, правил, їхньої поведінки в соціумі. “Створює

людину природа, але розвиває й утворює її суспільство”, – підкреслював В.Г. Белінський. Тому вже зі шкільної лави людина повинна знати встановлені суспільством соціальні норми й традиції соціуму, до якого вона належить. Це особливо актуально зараз, коли у свідомості багатьох націй і народів усунуваються старі ідеологічні стереотипи й починають затверджуватися загальнолюдські цінності.

Третій напрям, пов’язаний з фізичним началом у людині як частині природи. Тут актуальними виступають проблеми її безпеки й виживання.

Четвертий напрям освіти пов’язаний з тенденцією значного погіршення здоров’я молодого покоління. Організм, який росте, повинен одержати оздоровчий вплив у школі, а не в умовах професійної діяльності, коли на це, як правило, немає часу або вже пізно. На жаль, сучасний комплекс заходів щодо фізичної підготовки в рамках загальної освіти нагадує данину спортивно-масовій традиції радянського періоду в далеко не кращому виконанні, а не цілеспрямовану систему оздоровлення юнаків і дівчат.

П’ятий напрям освіти доцільно пов’язати з розвитком природних здатностей молодого покоління.

Шостий напрям розвитку освіти зумовлений необхідністю прилучення юнаків і дівчат до досягнень культури, формування в них навичок орієнтації в її різноманітних проявах.

Сьомий напрям – обов’язкове оволодіння не тільки рідною, а й іноземними мовами. Незнання їх призводить до нашої ізоляції від світового освітнього простору й обмеження міжкультурного спілкування.

Нарешті, результатом восьмого напрямку в освіті повинна стати людина як професійно грамотний споживач матеріальних і духовних продуктів суспільства. Наш соціальний альтруїзм не повинен виходити за рамки розумного. Ми мусимо визнати, що людина повинна бути не тільки розумною, але й людиною-споживачем: знання людства “розумно й без шкідливої помилки застосовувати з безсумнівною для себе користю” (Я. Коменський).

Нарешті, проблема цілей і змісту освіти повинна зайняти статус, що відповідає її ролі в суспільстві. Це означає, що вирішення питань освіти повинно мати пріоритетне значення серед найважливіших соціально-політичних завдань і обговорюватися на будь-яких (а не тільки експертних) рівнях (Верховна Рада або “педагогічний парламент”, всенародний або регіональний референдум). Тому що майбутнє будь-якої країни залежить від майбутнього її школи. Кращого індикатора прогресу суспільства історія не знає [4].

Це є принциповим, оскільки сучасна освіта й людина, яка навчається, все більше набувають гуманістичних цінностей, які не можна не посилити антропологізмом, тому що, по-перше, він відкриває найбільш повноцінний комплекс характеристик людського буття; по-друге, максимально наближається до гуманістичного принципу організації навчання та виховання відповідно до законів становлення й розвитку особистості; по-третє, дає змогу систематизувати ті “людинопізнавальні” компоненти, які є в різних гуманітарних і природничих дисциплінах, але концептуально й методологічно не поєднані в одне ціле з його підсистемними блоками; по-четверте, визнає домінантами гуманізму унікальність людини, розуміння її свободи й відповідальність, відкрити

взаємодію з іншими людьми, доповнює характеристику сутності особистості її цілісністю, субстанційністю, універсалізмом та амбівалентністю і сприяє розвитку людини як повнофункціональної особистості, яка набуває сенсожиттєвих ознак у культурному й природному існуванні [1, с. 22].

Висновки. Підбиваючи підсумки, можна сказати, що одним із найбільш адекватних підходів до вирішення освітніх завдань щодо цілевизначення є антропологічний підхід, оскільки саме він передбачає у формуванні цілей освіти орієнтацію на особистісні програми людини та її життєві сенси.

До того ж, антропологія у своєму призначенні орієнтує людину на розвиток та саморозвиток, освіта є чи не єдиною сферою, у якій цілеспрямовано здійснюється надбання людиною знань, вмінь, норм і цінностей життя.

Звичайно, розкрито далеко не всі аспекти антропологічного підходу щодо цілей освіти, подальші дослідження планується спрямувати на вивчення інших досягнень вчених як у зазначеному дискурсі, так і в поширенні власних розробок щодо практичного впровадження теоретичних досягнень у практику цілепокладання в освіті.

Література

1. Аносов І.П. Педагогічна антропологія / І.П. Аносов. – К. : Твім інтер, 2005. – 264 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – 1440 с.
3. Гершензон М.О. Тройственный образ совершенства / М.О. Гершензон. – Томск : ТГУ, 1994. – 312 с.
4. Карпенко М.П. Цели и содержание современного образования [Електронний ресурс] / М.П. Карпенко. – Режим доступу: <http://viperson.ru>.
5. Указ президента “Національна доктрина розвитку освіти” від 17.04.2002 р. № 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kmu.gov.ua>.
6. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І.А. Зазюна. – К. : Віпол, 2000. – 636 с.
7. Философский словарь / [под ред. И.Т. Фролова]. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с.

НЕМЧЕНКО С.Г., ЛЕБІДЬ О.В.

РЕФЛЕКСИВНА КУЛЬТУРА ЯК ІНВАРІАНТА ЯКІСНОГО ПРОЯВУ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Спеціальна підготовка керівного складу освітян сьогодні є актуальною проблемою. Як свідчить статистика, на сьогодні більшість керівників загальноосвітніх шкіл не має фахової підготовки управлінця. Керівник загальноосвітньої школи, як правило, є висококваліфікованим спеціалістом одного з навчальних предметів, тому постає проблема невідповідності рівня підготовки директора школи до управлінської діяльності, необхідної для ефективного управління школою. Проблема підготовки керівника загальноосвітньої школи є багатоаспектною та досить широко представлена в наукових дослідженнях, але ще не проаналізовано особливості професійного становлення керівника з особистісно орієнтованої освіти, не виявлено педагогічні умови, які сприяють реалізації теоретичних положень вищезначеної освітньої парадигми в практиці роботи вищої школи, інститутів післядипломної педагогічної освіти.